



# ZNANSTVENA POLITIKA I MODERNIZACIJA U HRVATSKOJ

Ivan ROGIĆ  
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb  
UDK: 001.3(497.5)"199/200"  
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 9. 2002.

Autor istražuje na koji je način znanost prisutna u trima razdobljima hrvatske modernizacije. U prvom razdoblju (do 1940.), drži autor, znanstvena politika *nije samostalnim poslom*, nego se prakticira u širem okviru *kulturne modernizacije*. Na toj je osnovi oblikovano nacionalno sveučilište (jedno) i nacionalna akademija znanosti i umjetnosti (jedna). Znanstvenu politiku kao lik kulturne modernizacije pokreću dva temeljna cilja: (i) uklanjanje bazične nepismenosti; (ii) oblikovanje nacionalne inteligencije i identiteta. Tek se rubno pojavljuje i treći cilj: oblikovanje skupina sa specijalističkom tehničkom naobrazbom. U drugom razdoblju (1945.-1991.) osnovni se smjerovi znanstvene politike nastavljaju. No, radi uspostave industrijske i urbane zbilje, oblikuje se novi, *autonomni*, izazivač znanstvene politike. To je, po ocjeni autora, nova, specifična zbilja, koju opisuje sintagma: *tehničko društvo*. Premda je tadašnji poredak drži u reduciranim okvirima, ta zbilja autonomno množi poticaje i impulse razvitku znanosti. Zato je olakšan i proces množenja nacionalnih sveučilišta (nova tri) te proces množenja mreže raznolikih tehničkih visokih škola. Na drugoj strani, pak, totalitarni temelj samog poretka proizvodi snažne ograničavajuće pritiske koji *fosiliziraju znanstvene inicijative*. U trećem razdoblju, nakon 1991. godine, autor drži da je temeljna činjenica *odsutnost subjekta modernizacije*. Autor zaključuje da *nije moguće* konstituirati znanstvenu politiku bez subjekta modernizacije. Radi toga predlaže, ponajprije, pripremu osnove na kojoj se on može samooblikovati. Osnovu zove *razvojnim savezom* između glavnih društvenih sudionika.



Ivan Rogić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,  
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10001 Zagreb, Hrvatska.  
E-mail: Ivan.Rogic@pilar.hr

## **ZNANSTVENA POLITIKA I MODERNIZACIJA OPĆENITO**

U tekućim opisima položaja znanstvenog sektora u suvremenom hrvatskom društvu najčešće se spominje nekoliko osnovnih tvrdnja (vidjeti, primjerice Lilek, 2002.).

(i) Novčana ulaganja hrvatske države u znanost oskudna su; spominje se 0,41% bruto domaćeg proizvoda. (ii) Udio hrvatske znanosti u svjetskoj znanstvenoj proizvodnji simboličan je i mjeri se tek promilima. (iii) Iz znanstvenih ustanova i sektora "bježe" i sposobni stručnjaci i sposobni novaci; mjestimično, opis aktualnog "odljeva mozgova" iz hrvatske znanosti ima katastrofične tonove. (iv) Udio znanosti u obnovi hrvatske gospodarske strukture ruban je. Spomenuta se struktura obnavlja reciklažom industrijske arheologije zemlje – središta. Time se samo potvrđuje periferijski "usud" hrvatskog društva. (v) Državna politika nema odgovore na uočene teškoće. O njoj je točnije misliti kao o dijelu ukupnog problema, a ne rješenja.

Nije se teško složiti s upozorenjem da spomenute i slične ocjene treba čitati s obvezujućim oprezom. No isto se tako nije teško složiti ni s iskazom da se ocjene temelje na skupovima činjenica prikupljenih, uglavnom, znanstvenim metodama. Ide li se tragom što ga otkriva takav uvid, zasnovano je postaviti nekoliko pitanja koja prekoračuju obzor samog pitanja o aktualnu položaju znanstvenog sektora. "Prekoračenje" je omogućeno činjenicom da spomenute kritične ocjene položaja hrvatske znanosti imaju jednu posebno "nezgodnu" implikaciju. Implikacija poučava da u društvu gdje su iznesene ocjene činjenično utemeljene, *nije moguće*, ili, ako se hoće, *još nije moguće*, govoriti o modernizaciji kao globalnom društvenom procesu; možda o stanovitu pričinu modernizacije. Priručna formulacija osnovnog pitanja, dakle, mogla bi se ponuditi ovako: *kako je uopće moguće* da je u društvu s nedvosmislenim aspiracijama na (novu) modernizaciju na djelu upravljanje znanošću kakvo jest?

Ponuđena formulacija, očito je, vodi pretresu likova odnosna znanost-modernizacija. Preuzetno je vjerovati da se takav posao može obaviti pisanjem omanjeg teksta kakav je i ovaj. No nije, držimo, nekorisno barem podsjetiti na nekoliko mjerodavnih uvida.

Sažeto rečeno, modernizacija je *program i pothvat nacionalne i socijalne rekonstrukcije slobode tehnikom*. Cilj mu nije ograničiti se na redistribuciju prava i dobara u društvu bez proizvodne autonomije, kako brojne priručne ideologije opsesivno zauzete slikama *pravedne razdiobe ograničenih dobara*, inače, impliciraju. Cilj mu je, naprotiv, globalnu proizvodnu autonomiju jednog društva uspostaviti kao opći uvjet i sadržaj društvene pravde. Autonomija se uspostavlja *prekoračenjem o-*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNANSTVENA POLITIKA...

*kvira plodnosti* što ih određuje priroda kao predružveni, kozmički nuždan, proizvođač dobara; te uspostavom društva na mjestu novog/autonomnog proizvođača dobara s proizvodnom perspektivom granice koje se tek imaginarno mogu nagovijestiti. Zato je sržni cilj modernizacijskog programa uspostaviti društvo kao jednu vrstu općeg proizvodnog "pogona", a njegovu tehničku strukturu kao novu usporednu prirodu. Koliko je takav program polemičan naspram prirode, predmetom je posebne rasprave. Upozoriti je da množina novovjekovnih teorijskih zamisli, koje, inače, sebe nedvosmisleno uvrštavaju na popis programskih likova modernizacije, takav zaključak ne podupire (primjerice, romantika, rousseauovsko razumijevanje slobode kao *proizvoda prirode* itd.). Program, dakle, načelno promatrano, ne sakriva "plan" općeg rata protiv prirode. Prije će biti da ga njegovi tvorci drže prirodnom nastavkom osloboditeljskih intencija koje djeluju u voljama prirodne plodnosti. (Sama po sebi, ta zamjedba na ovom mjestu i nije najpotrebnija. Ali je korisna u /kasnijoj/ odmjeri odnosa modernizacija/postmodernizacija.)

Iz iznesenih natuknica vidljivo je da se praktična predodžba o tehnici mora nasloniti na širi okvir nego što ga nudi dnevno samorazumijevanje tehničke zbilje. Neki analitičari (MacKenzie, 1985., Constant, u: Bijker, Hughes, Pinch, 1987., primjerice) drže da na takav okvir dobro upućuje popis osnovnih sastavnica tehničke strukture; to su: (i) strojni sklopovi i sustavi; (ii) mreže tehničke infrastrukture; (iii) proizvodni procesi i aktivnosti; (iv) racionalni postupci programiranja, nadzora i upravljanja proizvodnjom; (v) proizvodno/izvedbeno znanje; (vi) tehnička i proizvodna kreativnost. Upozoriti je da, radi općeg cilja modernizacije, po kojemu je društvena cjelina, *kao cjelina*, u proizvodnom pogonu, tehničke sastavnice nisu ograničene na opredmećene/fosilizirane artefakte; popis obuhvaća i mreže društvenih sudionika i oblika ponašanja koji su primjereni pojedinim sastavnicama popisa. Zato rez, što ga u društvenu zbilju upisuje ostvarenje programa modernizacije, uspostavlja novu razliku ne samo u oblikovanju proizvodne strukture nego i u oblikovanju novih mreža društvenih sudionika, njihovih umijeća i prostorno-vremenskih ritmova. No likovi se razlike sabiru u jednu skupinu po tomu što ih određuje njihov tehnički položaj.

Dodatno treba upozoriti da proces uspostave tehnike na mjestu sržnog uvjeta, ali i sadržaja, modernizacije ne dopušta redukciju tehničke strukture na cjelinu uporabljenih proizvodnih *sredstava*. Budući da se, s obzirom na tehniku, rekonstruira socijalna sposobnost za slobodu, ostvarivanje slobode strukturno je neodvojivo od same tehničke zbilje. Zahvaljujući tomu, tehnička struktura ima trovrstu ulogu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

Na prvoj je razini lik poopćenog radnika koji ima priznati opstanak samo dok "služi". Budući da su granice uspješne službe lako promjenjive već i pod tlakom svakodnevnih ritmova života, a drugo ništa onoga tko služi i ne brani od privremenosti, tehnički sklopovi na ovoj razini stalno se mijenjaju i usavršuju *kao naprave i sredstva*.

Na drugoj je razini tehnička struktura u sastavu zbilje same slobode. I u ovakvoj ulozi njezini empirijski sklopovi nisu najvažniji. Važnije je da su oni dobri praktični oslonci *izvedbenih ili životnih alternativa*, s pomoću kojih se sposobnost za slobodu izravno samoodređuje. Drukčije rečeno, kakvoća tehničke strukture na ovoj razini provjerava se njezinom uporabljivošću u ukidanju raznolikih oblika društveno i tehnički konstruirane nužnosti. Ta činjenica dopušta čvršću identifikaciju društvenih sudionika sa svojim tehničkim dvojnicima. (Tvorevina je poznata pod općim nazivom tehnički hibris.)

Na trećoj razini pojedini tehnički sklopovi ulaze u označiteljsku ulogu. Neovisno o tomu koliko se, po pojedinim semiologijskim aspektima, razlikuju, zajednička im je označiteljska vrijednost koja, na drugoj strani, na mjestu označenog izazivlje predodžbu *o trajnoj autonomiji*, i socijalnoj i tehničkoj, sudionika u mreži tehničkog hibrisa. Točnije, predodžbu o trajnom *višku* sposobnosti za autonomiju. Na taj način tehnika postaje monopolnim simboličnim gospodarom socijalnih obećanja o budućnosti, neovisno o tomu što je socijalno iskustvo stečeno modernizacijom u atlas budućeg "vrlog novog svijeta" upisalo, u međuvrijeme, i brojne demonske adrese.

Kako je sa znanošću u takvu okviru? Na ovom mjestu korisno je podsjetiti na klasični Heideggerov stav po kojemu su moderne znanosti nastale izazvane modernom tehnikom. Stav se, poznato je, naslanja na autorovo razumijevanje tehnike kao *po-stava (Ge-stell)*. Stavimo li u zgradu brojne jezične meandre, u kojima i zahvaljujući kojima opstoji Heideggerov tekst, *po-stav* je najmanje netočno odrediti kao način predočivanja i djelovanja koji zbilju uspostavlja/ispostavlja u slici sustavnog skupa izračunljivih sila i njihovih učinaka. Promatra li se odnos tehnika – znanost empirijski, onda se Heideggerova tvrdnja nalazi pred teškoćom. Jer sve glavne, do sada poznate činjenice, pokazuju da se moderna europska znanost konstituirala prije nove tehničke strukture. No uzme li se u obzir mjesto tehničke subjektivnosti u programu modernizacije, a on prethodi, po svojim temeljnim intencijama, modernom konstituiranju i tehnike i znanosti, nesklad se lako otklanja. Njegovo sklanjanje pokazuje da uspostava modernosti, iliti program i pothvat nacionalne i socijalne rekonstrukcije slobode tehnikom, povjerava ovlasti središnjeg su-

dionika tehničkoj subjektivnosti. Neovisno o tomu koliko se ta subjektivnost empirijski ustrojila, u pojedinim, prije opisanim likovima tehničke strukture, ona kao intencija mijenja mjerila uspješnosti brojnih javnih poslova, pa i spoznajnih, rasprostranjem tehničkog postava na mjestu općeg okvira svake posebne "znanstvene" legitimacije. To je i zorno vidljivo po obvezi "priznatih" znanstvenih pothvata već u 17. i 18. stoljeću, primjerice, da stavljaju u izgled, osim spoznajnih rezultata, i neku neposredniju korist koja će poboljšati tadašnje gospodarsko djelovanje.

Ponuđeni ulomci impliciraju da se znanost, budući da je izazvana tehnikom, izravnije izlaže djelovanju njezinih glavnih pokretača. Četiri su važnija od drugih. To su: umna sfera; onirička sfera; konstrukcijska sfera (inženjerska); razmjenska (likovi tržišta). Na taj se način moderna znanost "podvrgava" legitimiranju iz četiriju osnovnih izvora (vidjeti Rogić, 2000.). Umnošću pokazuje da se nije odvojila od svijeta "javnih svrha", koji opisuju poželjne likove dobrobitka zajednice. Oniričnošću pokazuje da je uključiva u prakse ostvarivanja životnih želja pojedinaca, točnije, u prakse skrbi o životu i usavršivanju njegova položaja. Bliskošću s tržištem pokazuje da je u sastavu robnog pogona. Bliskošću s inženjerskom tradicijom pokazuje da je znanje kojim raspolaže dobrom osnovom oblikovanja novih (s)tvorevina (naprava, strojeva, mreža itd.). Budući da takve naprave pretvaraju znanstveno znanje u oblike neposrednog djelovanja, s očekivanim i planiranim učincima u zbilji, inženjerska legitimacija moderne znanosti, posredno, uvjetuje stjecanje ostalih spomenutih. Na taj se način inženjerski lik, premda dvosmislene kakvoće u predmodernoj tradiciji, upravo zbog *transznanstvene* sposobnosti pretvaranja znanja u osobine bića/naprava i njihovih praksa, radikalno pomiče prema mjestu središnjeg lika modernizacije. On, radi nove zadaće, oblikuje oslobađanje tehnikom. No, u isti mah, radi obveze da oblikuje tehnički prijenos znanstvenog znanja u djelovanje strojeva, ostaje trajno zarobljen u "hrvanju sa stvarima". Ali se u tom procesu ne održava "prirodno", nego "umno", dakle *znanstveno-tehnički*. Zahvaljujući tomu, proces oblikovanja nove tehničke strukture postaje, *po vratno*, trajnim izvorom usporednog razvitka znanosti i njezinih ostvarljivih ciljeva. U obzoru takva razumijevanja znanja glavni je označitelj njegove kakvoće *moćnost njegove tehničke preuredbe* kako bi znanje i socijalno neposredno moglo biti uključeno u praksu slobode, *kao tehničko dobro*. S naznačene se adrese, poznato je, postupno razvio posebni znanstveni sektor; konvencionalno je označen općom etiketom: primijenjena i razvojna istraživanja (*R & D* sektor).

Empirijska građa o evoluciji lika inženjera u lik znanstvenika/inženjera pokazuje da ona nije tako besprijekorna koliko

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

bi se moglo zaključiti na temelju rečenica u prijašnjem ulomku. U većem dijelu razdoblja 17.-19. stoljeća inženjer je, nerijetko, egzotičnim likom "neobičnih" industrijskih radionica, bliži trgovcu i pustolovu negoli pouzdaniku modernizacije. Tek je 20. stoljeće, s već klasičnim fordizmom na mjestu središnjeg modela organizacije nove industrijske ustanove, tvornice, olakšalo njegovo približavanje novim normativnim obrisima inženjerskog lika. U tomu su, nedvojbeno, bili na pomoći i procesi sektorske diferencijacije nove, moderne, zbilje društva. Čitanje tekstova M. Webera olakšava razlikovati tri klasična procesa; to su, poznato je, industrijalizacija, birokratizacija, urbanizacija; te dva "neoklasična": demokratizacija i scijentizacija. Spomenuti su naslovi, tijekom stoljetne uporabe, stekli i mnoge karikirane označnice. Zato nije nekorisno podsjetiti kako je osnovno (normativno) značenje procesa industrijalizacije oblikovanje nove proizvodne strukture, neovisne o prirodnoj plodnosti; birokratizacije – oblikovanje racionalnog upravljanja; urbanizacije – preobrazba životnog okoliša po mjeri slobodna pojedinca; demokratizacija – preobrazba sustava vlasti sukladno suverenitetu pojedinca i nacije; scijentifikacija – oblikovanje autonomna sustava proizvodnje znanja "korisnog" u javnim poslovima. Popis je dobrim podsjetnikom i na osnovne ciljeve modernizacije. Koliko su spomenuti procesi više diferencirani, toliko su i *samostaljniji* na mjestu posebnih izazivača znanstvenih/inženjerskih pothvata. Diferenciranje pak proizvodnje znanja (u suvremenim okolnostima *R & D* sektor), kojim se uobličuje novi predložak stvaranja *znanja-za-modernizaciju*, inače vremenski najmlađe, izvodi na čisto i mogućnosti znanstvene politike kao posebne sastavnice u programu modernizacije. Poučak je i više nego očit i dobro poznat: izvan procesa modernizacije znanstvena politika jest ili oblikom prigodne simulacije modernosti, pa sam naziv i nije primjeren onomu što se čini, *ili je nema*.

## **UPORIŠTA ZNAJSTVENE POLITIKE U PRVOJ HRVATSKOJ MODERNIZACIJI**

Razdoblje prve hrvatske modernizacije ograničujemo na godine 1848.-1940. Primjena riječi "modernizacija" na spomenuto vrijeme i nije posve opravdana. Po ocjeni J. Županova (2001.) točnije je sve do kraja 20. stoljeća u Hrvatskoj govoriti o *polumodernosti*. No na drugom smo mjestu pokazali (Rogić, 2000.) kako nije posve pogrešno uporabiti prigodnu shemu razdiobe likova modernizacije i u tako polumoderno društvu kakvo je, uglavnom, hrvatsko. Sukladno shemi, mogu se razlikovati tri osnovna modernizacijska razdoblja u hrvatskom društvu. U daljnjem tekstu koristimo tu trodiobnu shemu kao opće klasifikacijsko pomagalo bez posebne rasprave o njezinoj osnovi.



Pretežiti skup zamisli i praktičnih napora da se hrvatsko društvo modernizira u prvom modernizacijskom razdoblju ograničen je, uglavnom, na područje političkih odnosa (demokratizacija) i na područje kulturne proizvodnje. Drugi vlastiti sektori modernizacije, kakvi su, prije spomenuti, industrijalizacija, urbanizacija ili scijentizacija, i po opsegu promjena i po njihovu unutrašnjem sadržaju, posve su ograničeni. Ograničenost *nije* posljedicom autonomne odluke organizatora modernizacije u kojoj bi se zrcalio primjereni ideologijski predumišljaj. Čitaju li se osnovni dokumenti, posve je očito da organizatori prve hrvatske modernizacije imaju "zrelu" predodžbu o tome koliko su u pothvatu modernizacije važni i novo gospodarstvo i industrija i znanost. No društvena moć kojom tada raspolažu ograničena je na moć relativno malobrojne skupine, pretežno srednjih i viših državnih činovnika, i na skromne državne ovlasti koje ne nadmašuju, današnjim riječima rečeno, standardne ovlasti regionalne autonomije. U takvu polaznu okviru, posve je predvidljivo, program i pothvat modernizacije razvit će svoju društvenu osnovu na onim sektorima poslova koji su granicom autonomije stavljeni na raspolaganje, u likovima zajamčenih političkih i kulturnih prava. Ima li se u vidu ta činjenica, postaje skoro samorazumljivo da se znanstvena politika u spomenutom razdoblju vodi u granicama i likovima *kulturne modernizacije* a ne samostalno.

Tri su osnovna cilja programa i pothvata kulturne modernizacije.

(i) *Jačanje opće prosvijećenosti*. Zamisao krije dvije ne posve sukladne težnje.

Prva se sabire u općem naporu podizanja razine pismenosti. Nije posrijedi samo napor da se *već postojeća* pismenost poboljša. Nego da se osigura poželjni prijelaz iz nepismenosti u pismenost. Koliko je takva zamisao točna reakcija na prilike, ukazuje i podatak da je, primjerice, 1900. udio nepismenih u ondašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji 54,4% (u populaciji starijoj od 6 godina).

Druga težnja očituje se u skupu napora kojih je cilj oblikovanje *nacionalne inteligencije*. Sama formulacija može zbuniti jer, posredno, sugerira kako do tada u Hrvatskoj nacionalne inteligencije nema. Svakako da je prisutna. Međutim, glavni mehanizam njezina oblikovanja *nije sekularno sveučilište* nego, pretežno, ustanove crkvenog školstva, kojima su hitniji unutrašnji ciljevi crkvenih zajednica. Uspostavom sekularnog sveučilišta dobila se institucija koja takvu zapreku uklanja pa se skupina ljudi s visokom naobrazbom stečenom na sveučilištu i doslovno može predočiti u liku nacionalne inteligencije što se stavlja nacionalnoj državi na raspolaganje kao skupina nužno potrebnih profesionalaca.

(ii) *Politika identiteta*. Tri su skupine označitelja nacionalnog identiteta obrada i oblikovanje kojih ima prednost.

U prvoj su skupini *označitelji državne samostalnosti*. Skup znanstvenih grana koji se oko toga posla stvara jest, poznato je, skup povijesnih i pravnih znanosti. One se, dopušteno je reći, *planski* zahtijevaju već na samom početku razdoblja.

U drugoj su skupini *označitelji hrvatskog narodnog i kulturnog identiteta*. Skup znanstvenih grana koji se oko toga posla stvara raznorodniji je nego prethodni. On obuhvaća jezikoslovne znanosti, etnologiju, povijesne znanosti (predmet im je narodna povijest) te zametke znanosti o kulturi i civilizaciji. Iz današnje perspektive lako je steći općenit dojam da je onodobna politika identiteta ekskluzivno zauzeta isticanjem identitetnih *sličnosti/srodnosti* hrvatskog identiteta s identitetima drugih južnoslavenskih skupina te zanemarivanjem, kadšto i brisanjem, identitetnih razlika, napose onih koje sugeriraju veću bliskost s navlastitim skupinama ili sa skupinama vremenski prije hrvatske. Premda nepotpuna analiza glavnih institucionalnih likova politike identiteta podupire takav dojam, cjelovit atlas istraživačkih praksa pravo na njegovu neprijepornost ozbiljno umanjuje. Manje je neprecizno ustvrditi kako je na djelu skup *pluralnih* istraživačkih pothvata. Njihovo je različito javno vrednovanje izravno ovisno o aktualnim voljama političkih sudionika i njihovih mreža; sukladno takvim ocjenama dobivaju i javnu potporu.

U trećoj su skupini *označitelji nacionalnog teritorija*. Skup znanstvenih grana koji se oko toga posla stvara ujedinjuje, uglavnom, "naravoslovlje", dakle, skup prirodnih znanosti u rasponu od "klasičnih" kakve su fizika ili kemija do novijih kakvi su zemljopis, biologija, geologija i srodne. Notorno je da se ni ta skupina znanosti, baš kao ni znanosti spomenute u prijašnjim skupinama, ne mogu razvijati bez rada na znanstvenim fundamentima (teorije, metode, pojmovne mreže itd.). No njihova je modernizacijska zadaća ("inženjerska") *oblikovati akumulirano znanje o teritoriju kao općem označitelju naroda i nacija* te temeljnom javnom dobru koje se u svakom posebnom gospodarskom pothvatu javlja u liku ponuđenog/zatečenog kapitalnog dobra.

(iii) *Specijalistička kompetencija*. Njezino je oblikovanje u razdoblju prve modernizacije rubnim ciljem. Podupire se toliko koliko je nužna u znanstvenoj praksi spomenutih skupina znanosti te koliko je naslijeđena kao samorazumljiva činjenica profesionalne povijesti (primjerice, naobrazba pravника, liječnika, zemljomjernika, šumara itd.). No u drugoj polovici razdoblja (od 1920. dalje) uočljiv je sustavni napor da se naobrazba tehničkih profesionalaca (inženjera različite vrste) ustali u



sastavu sveučilišta, kao posebni oblik sveučilišne prakse. Ta se odluka ne može odvojiti od prvog cilja kulturne modernizacije: jačanja opće prosvijećenosti. Njegovo ostvarenje jednostavno se ne može ne protegnuti i na prosvjeđivanje specijalističkim znanjima, nužnim u svakodnevici koja se, makar i u ulomcima, postupno rastaje od prostodušne tradicionalne osnove na kojoj se do tada uglavnom, oblikovala. Ali institucionalna stabilizacija odluke kojom se utemeljuje tehnički fakultet, pokazuje da je odluka posljedicom djelovanja i drukčijih čimbenika; oni se više ne mogu posve svesti na unutrašnje sastavnice kulturne modernizacije. Njihova je zajednička osnova rana industrijalizacija/urbanizacija. Ipak, empirijska skromnost obaju procesa ne dopušta ustvrditi kako je na djelu točno reagiranje na postojeće prilike. Manje je pogrešno ustvrditi li se kako je na djelu reagiranje na imaginarno projektirane prilike. Sukladno tomu, oblikovanje skupine tehničkih profesionalaca *prethodi* razmahu industrijalizacije/urbanizacije u Hrvatskoj. Osim pragmatičnih koristi, važno je obilježje takve geste činjenica da se u granicama kulturne modernizacije praksa moderne preobrazbe *prvi put izravno "naslonila" na budućnost kao na matično vrijeme modernizacije*. Raspoložive činjenice pokazuju da je takav predložak s više uspjeha uporabljen u urbanizaciji negoli u industrijalizaciji (primjerice, urbanizacija Zagreba).

Središnja institucija za obavljanje znanstvenih poslova potrebnih u politici identiteta jest, poznato je, akademija ("znanosti i umjetnosti"). Toliko koliko su pak pojedine specijalističke discipline, logikom samih istraživanja, uklopive u prakse politike identiteta, i njihov znanstveni dio podređuje se radu akademije (primjerice, radovi na povijesti ili na rječnicima pravnih disciplina, gospodarskih, graditeljskih itd.). No praktično područje uporabe specijalističkih znanja i disciplina ostaje jednako odvojeno i od sveučilišne naobrazbe i od rada akademijinih odjela, u bitnom pogledu ovisno tek o snazi samih procesa industrijske ili urbane preobrazbe.

Sažme li se, dakle, slika empirijskog područja znanstvene politike u promatranom razdoblju, postaje očito da ga presudno oblikuje rad institucionalnog para: nacionalno sveučilište – nacionalna akademija znanosti. Time je znanstvena politika zadobila zbiljsko područje, unatoč činjenici što ga određuje minimalni broj mjerodavnih sudionika. No, činjenica da se prva hrvatska modernizacija ostvaruje *reducirano*, u likovima kulturne modernizacije, ne dopušta znanstvenu politiku promatrati kao autonomnu djelatnost, s dostatnim stupnjem unutrašnje samoodređenosti. Već i zbog toga ona praktično funkcionira kao izvanjski dio/sektor kulturne i naobrazbene politike. Nedvojbeno je i ta činjenica pogodovala pos-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

tupnoj asimetričnoj koncentraciji karizmatičnih pridjeva i naslova na kulturnom i političkom sektoru. Sukladno tomu, u društvenom iskustvu ustalila se predodžba *o kulturi i politici kao o ekskluzivnim osloboditeljskim sektorima u hrvatskom društvu*. Sjaj s tih naslova samo sporadično pada i na znanost, uglavnom toliko koliko je i sama *kulturom/politikom*.

## LIKOVNI ZNAJSTVENE POLITIKE U DRUGOJ MODERNIZACIJI

Razdoblje druge hrvatske modernizacije ograničujemo na godine 1945.-1991. O predlošku komunističke vlasti, koji razdoblje određuje, postoji opsežna literatura. U tekstu se, stoga, ograničujemo samo na osnovne činjenice. Onodobnu, pak, znanstvenu politiku određuju dva naslijeđena modernizacijska cilja i dva nova.

(i) *Nastavak politike opće prosvijećenosti*. Ona aktivno radi, kao i u prethodnom razdoblju, i na iskorjenjivanju nepismenosti i na statističkom širenju skupine stanovništva sa srednjom, višom i visokom naobrazbom. No normativno ishodište same politike definirano je različito nego prije. Nije posrijedi nacionalna zadaća, nego program socijalne emancipacije stanovništva. Programom se cilja povećati zbiljska pristupačnost opće i stručne naobrazbe, zdravstvenih usluga, socijalnih olakšica stanovništvu itd.; radna etiketa kojom se program označuje jest klasna emancipacija.

Na toj podlozi oblikuje se nova mreža društvene infrastrukture. Na nju spada i sveučilište. No glavna je vidljiva razlika, koja razdoblje dijeli od prethodnog, povišak broja sveučilišta i fakulteta. Razdoblje je okončano, poznato je, s četiri sveučilišta. Njihov ustroj pokazuje da nastanak novih sveučilišta nije neposredno izazvan nikakvim posebnim poticajima "odozdo", ne računaju li se opće intencije politike opće prosvijećenosti. No veći broj sveučilišta, nedvojbeno, organizatore naobrazbene i znanstvene politike drukčije obvezuje. Ako ništa drugo, prerazdioba javnog novca zamršenija je i politički rizičnija.

(ii) *Nastavak politike identiteta*. U politici identiteta vidljive su nekolike bitne promjene. Budući da komunisti, koji kontroliraju političku vlast u promatranom razdoblju, političku legitimaciju izvode i iz uloge nacionalnih osloboditelja, oni *ne mogu* odustati od politike identiteta. Podatci pokazuju da se na nizu područja program započeo u prijašnjem razdoblju nastavio, štoviše i proširio.

No to nije i potpuna slika. Zbog političkih i svjetonazorskih osnova vlastitog programa novi organizatori modernizacije (komunisti) politiku identiteta odlučnije udaljuju od prethodeće pluralne istraživačke osnove i izravno je čine ovisnom o dvama regulacijskim načelima; to su, poznato je, ju-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

goslavenstvo i politička revolucionarnost koja se pozivlje na marksizam (pa ma što to značilo). Praksa legitimirana tim načelima proizvela je dvije posebno štetne posljedice. Prva se pokazuje u – po omjerima "baroknom" – etiketiranju likova životnih i identitetnih razlika etiketama *prijatelja/neprijatelja porotka*. Zahvaljujući tomu, neprijateljsku je označnicu mogao zadobiti načelno svaki označitelj identiteta, u rasponu od, primjerice, kakvoće ženske šminke do "jezičnog nacionalizma" hrvatskih pisaca. Druga se pokazuje u politički zadanoj fosilizaciji razvojne imaginacije. Spomenuta načela praktično djeluju kao skup obvezujućih uvjeta koji "odozgo", sredstvima politike, određuju "realističnost" svake, imaginarno nagoviještene razvojne mogućnosti. Zbog toga imaginacija ostaje bez svoje glavne socijalne uloge: labirinskog izazivača i oblikovatelja spoznajnih viškova nužnih u održavanju modernizacije na onoj razini gdje se proces uspješno opire "determinaciji" i obnavlja sposobnošću oblikovanja i odbira razvojnih alternativa. Na taj je način politički sloj stavio pod monopolni nadzor dva posebna lika društvene moći: moć prerazdiobe (neprijateljskih) naslova i moć da odredi što je zbiljsko, a što je tlapnja. Budući da se oba lika moći ne mogu monopolno održavati i nadzirati bez monopolnog političkog upravljanja javnim jezikom, politika identiteta tijekom cijelog razdoblja drži se važnim poslom. Već je i na temelju izloženog ulomka očito da se takva praksa ne može uspješno održavati ograničiti se samo na znanstvene ustanove. Razlog leži u samoj osnovi znanstvenog posla. Radi omekšavanja njegova "prirodna" otpora, politički sloj postupno oblikuje novu mrežu *paraznanstvenih* tvorevina i paraznanstvenika koji preuzimlju na sebe dugoročnu ulogu političkih čuvara jugoslavenstva i revolucije, ali sa znanstvenom dopusnicom. (Primjerice, različiti centri za "idejno-teorijski rad".)

(iii) *Novi smjer oblikovanja specijalističke kompetencije*. U promatranom razdoblju oblikovanje specijalističke kompetencije mijenja se, u usporedbi s prethodnim razdobljem, toliko koliko se jedinstveni tehnički fakultet postupno diferencira u novu mrežu posebnih tehničkih fakulteta. Ona se sretno spaja s novom mrežom sveučilišta i pretvara u posebni sektor društvene infrastrukture, bez kojega praktične likove modernizacije nije moguće jasno ni nazrijeti. Formalno promatrano, skicirana se promjena može držati nastavkom zadaće definirane u prethodnom razdoblju, u okviru kulturne modernizacije. Međutim, držimo da je manje pogrešno oblikovanje nove mreže tehničkih fakulteta držati tragom znanstvene politike od nje horizontalno odvojene. Zašto?

U promatranom razdoblju nova činjenica jest nedvosmislena odlučnost (komunističke) vlasti na industrijske/urba-

ne promjene. Koliko je vidljivo, odlučnost leži na dva glavna poticaja. Prvi je opća vrijednosna nelagoda koja tradicionalno posreduje brojne prizore socijalne zapuštenosti seoskog svijeta. Nelagodu dijele i mnogi članovi nove vladajuće političke skupine. Drugi je legitimacijska teškoća same skupine. Skupina, poznato je, opću legitimaciju oblikuje pod označnicom: osloboditelj radničke klase. Paradoks je u tomu što je, na početku promatranog razdoblja, statistička veličina te klase u hrvatskom društvu skromna. Pozivati se na njezino oslobođenje znači, zbog samih činjenica, upasti ili u klopke jezika samoporuže ili u apstraktnu promidžbu. Brisanje te teškoće nagoni na ubrzanu/nasilnu pretvorbu većinske seljačke skupine u novu radničku populaciju. Optimalno, a konvencionalno, sredstvo "pretvorbe" jest industrijalizacija. Urbanizacija se u naznačenom spletu praksa pokazuje kao (ne posve) organiziran napor da se novim industrijskim skupinama, u gradovima gdje tvornice već rade, osigura kakvo-takvo pravo na grad. Oba se procesa, kao i u prijašnjem ulomku, određuju političkim sredstvima "odozgo".

Negativni učinak te operacije jest *fosilizacija industrije*. Na fosilizaciju izravno potiče egalitarni sindrom (Županov). Prakse što ih sindrom izazivlje i ustaljuje svode se na čuvanje redistribucijskih saveza između političke elite i nekvalificirana/polukvalificirana industrijskog sloja. Prvi drugima jamče nezarađene plaće. Drugi prvima jamče trajnu političku potporu. Uspostavljeni savezi izravno priječe tehničko i funkcionalno usavršavanje "radne organizacije"; iliti, ponovimo, modernizaciju svijeta rada tehnikom.

Fosilizaciju učvršćuje i još jedan čimbenik: opći predložak socijalne konstrukcije industrije u socijalističkim državama. Sukladno predlošku, industrija, baš kao i priroda u predindustrijskom društvu, zadobiva položaj nužne društvene/prirodne sile, koja "odozdo" (iz baze) determinira ostatak društva, a u sebi se, baš kao ni priroda, bitno ne mijenja, jer opstaje prirodno/trajno. Na taj se način iz industrije odstranjuje osnovno: obveza same industrije da ponajprije proizvodi sebe samu, u likovima tehničkih alternativa po mjeri budućnosti. Na praznom mjestu nastalom brisanjem *ustaljuju se likovi tehničke zastarjelosti kao likovi vječne sadašnjosti* svijeta rada.

Učinci predloška posebno su dramatični u razdoblju nakon 1971. godine. U tom razdoblju, poznato je, vodeće svjetske industrije aktivno pripremaju novu tehničku paradigmu. U središtu joj je *tehnički sklop koji simulira živi organizam*. (Informatička "revolucija" samo je posebni skup tehničkih rezultata u okviru nove paradigme. Vidjeti Castells, 2000.) Hrvatska je industrija u istom razdoblju, naprotiv, odvoje li se nekoliko posebnih primjeri, čiji je uspjeh posve autonomna vri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNANSTVENA POLITIKA...

jednost, politički zauzeta "našom malom stabilizacijom" učinaka tehničkog posustajanja te preobrazbom dobiti od rentiranja tehničke zastarjelosti u sredstva generalizirane korupcije iliti u kupnju socijalnog mira, gdje je "kruh bez motike" najpoželjnija roba. Na toj su podlozi nastale i tlapnje o znanosti kao "društvenoj potrebi" što se određuje labirintskim postupkom dogovaranja i sabiranja samoupravljačkih interesa.

No postoji i pozitivan učinak industrijske/urbane odlučnosti novih upravljača. Učinak se, najkraće rečeno, svodi na upostavu nove društvene zbilje. Ona obuhvaća nove mreže odnosa između tehničke strukture i socijalnih skupina te nove predloške prerade društvenog prostora/vremena i sukladnih mu ritmova. Jezikom fizikalne znanosti rečeno, oblikovala se nova zbilja koja specifično "zakrivljuje" društveni prostor/orijeme, ritmove i mreže sudionika u njemu. Zahvaljujući tomu, nastao je novi snažni izvor "horizontalnih" poticaja (neovisan o svakoj političkoj volji) koji nalažu da se znanstveno, a ne drukčije, intervenira u novonastalu zbilju. Upućivanje na važnost takve zbilje u modernu društvu vidljivo je u radovima više autora, u rasponu od, primjerice, L. Mumforda ili J. Ellula do A. Giddensa. Na tragu njihovih rasprava skiciranu zbilju označujemo složenicom *tehničko društvo* (vidjeti Rogić, 2000.). Prije spomenuta pluralizacija tehničkih fakulteta – pokazuje i posve bezazlena analiza osnivačkih legitimacija – izravno se naslanja na očekivane likove tehničkog društva. Povratno, taj proces osnažuje i inženjerske aspekte društvenih znanosti (epistemologijski rezovi u psihologiji ili ekonomiji, primjerice). Zbog "novog realizma" tehničkog društva, dakle, prakse oblikovanja specijalističke kompetencije u promatranom razdoblju ne mogu se više zatvoriti u okvire naslijeđene kulturne modernizacije. One, s obzirom na činjenice, već djeluju kao učinci horizontalno odvojene znanstvene politike. Neovisno o brojnim kaotičnim stanjima na sveučilištima, zaključnih osamdesetih godina množina je podataka koji podupiru predloženu ocjenu.

(iv) *Tragovi znanstvene politike kao posebna žanra odlučivanja.* Mogu se svesti na dva osnovna. Prvi je otisak predodžbe o ulozi nove političke elite u svjetskoj revolucionarnoj preobrazbi. Moralni udio u preobrazbi spomenutu elitu ne zadovoljava. Odveć je načelan i ograničena domašaja. Poželjnije učinke jamči raspolaganje vojnom silom i ratnim tržištima primjerenom industrijom. Zaokupljenost socijalističke političke elite vojnom silom, unatoč tomu što posebni likovi same opsesije tijekom razdoblja variraju, postupno žanrovski razgraničuje i posebno područje političkog upravljanja razvitkom znanosti. Ono je, premda u karikiranom vidu, izravno izvedeno iz predodžbe o *planetarnom međašu komunističke vlasti*. Najvažniji su uspjesi pothvata, poznato je, novi instituti pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

rodnih/tehničkih znanosti koji, već po osnovnoj zadaći, znanstvenu kompetenciju moraju izgrađivati i potvrđivati u međunarodnoj konkurenciji. Na toj se podlozi oblikovao skup vršnih znanstvenih profesionalaca koji je u trajnoj polemici s manjkom modernizacijskih ciljeva u matičnom društvu. Podatci pokazuju da sukobe s označnicom "nepremostivi" takva skupina "uklanja" na tri osnovna načina: prvi je znanstvena emigracija u snažnije institucije, po pravilu u inozemstvo; drugi je preobrazba u sveučilišne ili srodne nastavnike, gdje istraživački rad postaje ruban; treći je uključivanje u političku elitu i osvajanje metaznanstvenog položaja u znanstvenom sektoru (na toj podlozi nastaju znanstveni eksperti "opće prakse").

Drugi je trag otisak ograničene borbe za opstanak na tržištu onodobnih uspješnijih "radnih organizacija". (Primjerice, "Pliva", "Rade Končar", "Podravka" itd.) Otisak ima oblik posebnih *R & D* jedinica. Nažalost nedostaju mjerodavne monografije koje bi jasnije pokazale zašto su, kako i koliko bile (ne)uspješne takve jedinice. Upozoriti je, ipak, na dva osnovna obilježja radnih organizacija u sastavu kojih su jedinice djelovale. Prvo je obilježje politička/državna važnost radne organizacije. Je li sama važnost posljedica tipa posla što ga organizacija radi ili je posljedica intencije pojedine skupine u političkoj eliti, predmetom je posebne rasprave i mora se odrediti u svakom posebnom slučaju. No rang važnosti je opći pokazatelj položaja radne organizacije u prerasudbi brojnih državnih mogućnosti i olakšica. Drugo je obilježje međunarodna *upravljačka sposobnost* zapovjednog osoblja u radnoj organizaciji. Ona je posebna po tomu što je "dvostrana"; na jednoj strani potvrđuje se u tipičnim tuzemnim političkim mrežama odnosa i utjecaja; na drugoj strani potvrđuje se na specifičnu području upravljanja znanstvenim poslovima i projektima. Uzme li se u obzir učinak egalitarnog sindroma, koji iznutra određuje i selektivne mehanizme za ulazak u političku elitu, posve je mala vjerojatnoća sabiranja osoba takve kompetencije u većem broju u vršnim državnim ustanovama. Već i zato spominjani primjeri ne mogu se držati predvodnicama nove industrijalizacije. Manje ih je pogrešno držati – otocima.

Na skiciranoj podlozi zaključnih osamdesetih godina prošlog stoljeća znanstvena politika zadobila je "priznati" položaj. No, u istom razdoblju, točnije samim konstituiranjem žanra odlučivanja, ta politika gubi matični horizont, i to toliko koliko posustaje i socijalistički poredak u Hrvatskoj. Na raspolaganju joj ostaje baština (polu)modernizacije, koja, vidjelo se, granice političkih poredaka natkriljuje. Ako je iz socijalističkog razdoblja razgovijetna ijedna poticajna implikacija, onda je to poučak da je *glavni "naručitelj" znanstvene politike subjekt modernizacije, a ne trenutačna izvršujuća politička vlast.*



## **PARADOKSALNI NAGOVJEŠTAJ TREĆE HRVATSKE MODERNIZACIJE**

(i) *Odsutnost subjekta modernizacije.* Ustvrditi kako je u razdoblju nakon godine 1991. posve zastrt obzor modernizacije, nije dopušteno. I Županov (2002.), obrazlažući složenicu "politički kapitalizam", kojom označuje spomenuto razdoblje u Hrvatskoj, upozoruje da se u njegovu okviru osnažuju i procesi uspostave autonomnih sudionika gospodarske modernizacije, neovisno o monopolnu sabiranju političke moći na malobrojnim adresama političke oligarhije. Na činjenicu da obzor modernizacije nije posve zastrt, ukazuje i većinska javna suglasnost u pogledu na političku demokraciju, na uključivanje hrvatskog društva u skupinu zapadnoeuropskih društava, na državnu samostalnost i na srodne opće odrednice političke modernizacije te nekoliko temeljni javni dokumenti i zakoni. No, na drugoj strani, nije teško pokazati da je "politički kapitalizam" u Hrvatskoj bitno određen *odsutnošću subjekta modernizacije* na drugim ključnim, prije spomenutim, sektorima modernizacije, kakvi su industrijalizacija, urbanizacija ili scijentizacija. Preciznosti radi, nudimo kratak uzorak činjenica koje izneseno stajalište izravno podupiru.

(a) Program privatizacije gospodarstva u Hrvatskoj ostvaren je bez dublje strukturne veze s imperativima modernizacije. (Vidjeti Rogić, Zeman (ur.), 1998.) Premda na načelnoj razini zakonske odredbe upućuju na gospodarski razvitak kao na jedno od bitnih mjerila "racionalne" privatizacije, privatizacijska je praksa, izravno zaštićena mrežama političkih klijenata, otišla u drugom smjeru. Manje je pogrešno ustvrditi da je unutrašnje regulacijsko načelo takve privatizacije nova politička prerazdioba *nekretnina*.

(b) Rad na nekoliko dokumentima pod radnim naslovom: strategija nacionalnog razvitka u razdoblju 1992.-2002. pokazao je da se takav dokument u Hrvatskoj *ne može* izraditi. Njegov završni/svršni lik u svim se pokušajima sveo na mehaničku sumu sektorskih opisa poželjnih stanja, s praznim okvirima za slike glavnih sudionika modernizacije i s posve nejasnim izvedbenim uporištima i mrežama.

(c) Naivno/cinično izjednačivanje normativne modernizacije u upravljačkom sektoru, zadano "odozgo", s nekoliko međunarodnih adresa kojima se Hrvatska teži približiti, s prisutnošću subjekta modernizacije u hrvatskom društvu.

(d) Zanimarivanje ekspertnog rada na pripremi brojnih razvojnih i međunarodnih dokumenata. Nema je po pravilu svezan i s inverzijom predodžbe o racionalnoj uspješnosti upravljanja. Sukladno predodžbi, uspješnost je izjednačena s oportunističkim ponašanjem i sa zastarjelošću u rasuđivanju.

Držimo da uzorak nije potrebno dodatno povećavati. Već i spomenute činjenice pokazuju da se njihova *socijalna trajnost* može s najmanje pogrešaka objasniti *odsutnošću snažnog*

izvora alternativnih stanja i mreža. U protivnom, zapali bismo u brojne teškoće obrazlažući "racionalnost" postojećih društvenih sudionika.

Spomenuta odsutnost subjekta modernizacije izazivlje posljedice i na žanrovskom području znanstvene politike. Nije nekorisno upozoriti na nekoliko poučnih primjera.

(a) U razdoblju nakon 1971. godine središnji cilj kulturne modernizacije: podizanje opće pismenosti stanovništva i stupnja naobrazbe, postupno je prekoračio uži, žanrovski okvir kulturnog cilja i postao primarnim razvojnim ciljem. Na tom tragu gospodarski najsnažnije zemlje, kakve su, primjerice, zemlje Europske unije ili SAD-a, planirano orijentiraju svoje sustave naobrazbe kako bi se udio radnog stanovništva s visokom naobrazbom u odraslom radnom stanovništvu povećao na 35-40%. (Trenutačno je taj udio u zemljama Europske unije 25%; u SAD-u 35%; u Hrvatskoj 15%, vidjeti Bohutinski, 2002.) Jedna od izravnih implikacija te činjenice, napose uzme li se u obzir paradigma nove industrijalizacije uobličena približno u isto vrijeme, jest i ulazak sveučilišta u novu ulogu subregionalnog ili gradskog izazivača nove industrijske i gospodarske strukture. Ide li se tim tragom, dobiva se argumentirani uvid da bi u suvremenoj Hrvatskoj trebalo planirano potaknuti razvitak 10-12 sveučilišta. Odsutnost takva, ili srodna, uvida, a istodobni razmah brojnih pluralnih inicijativa i pothvata na području visoke naobrazbe nakon godine 1991., potisnuo je znanstvenu politiku u jednu vrstu prigodne "vatrogasne" prakse, izravno ovisne samo o mrzovolji izvršujuće vlasti i o likovima njezine proračunske udobnosti.

(b) S politikom identiteta približno u isto vrijeme dogodilo se slično. Označitelji identiteta, osim što su pomagala u javnom oblikovanju odgovora na pitanja: tko je zajednica i kako se ima predstaviti drugim zajednicama, nakon 1971. rabe se i kao konstrukcijska pomagala na prilično dinamičnu području i tržištu oblikovanja i razmjene usluga i iskustava (kulturna industrija, industrija iskustva, tehničko izgrađivanje uslužne infrastrukture, turizam itd.). Ide li se tim tragom politika identiteta postaje moćnim izazivačem nekih skupina novih prioriteta znanstvenih istraživanja, koje izravno imaju interesa podupirati i sektorske korporacije. Odsutnost takva ili srodna uvida, međutim, znanstvenu osnovu politike identiteta zatvorilo je u granice naslijeđene klasifikacijske parcele, održavanje koje, na drugoj strani, jamči samo tekuća proračunska udobnost izvršujuće vlasti.

(c) U Hrvatskoj godine 2002. udio korporacijskog ulaganja u znanost iznosi 0,6% društvenog bruto proizvoda (državni je udio, podsjećamo, 0,41%). To znači da su se postupno, barem na nekim gospodarskim sektorima, osnažili investitori u znanost vrijedni pozornosti. (Više od polovice spome-

nutih ulaganja podrijetlom je iz farmaceutske industrije.) U hrvatskoj znanstvenoj politici nisu vidljivi oblici reagiranja koji bi imali temelj u razumijevanju spomenutih promjena kao sastavnica nove modernizacijske zbilje. Još su manje vidljive nove obveze nositelja znanstvene politike.

(d) Ratno razdoblje 1991.-1997. (do "reintegracije" hrvatskog Podunavlja u sastav hrvatske države) pomnožilo je brojne izazove upućene mreži znanstvenih ustanova i pogona nastalih, u prethodnom razdoblju, na podlozi aspiracija ondašnjeg političkog sektora da se samooblikuje kao vojna i industrijska sila. Nažalost nisu na raspolaganju analize koje bi preciznije pokazale kako je s tim. Sporadični i nesustavni uvidi pokazuju da je nemali dio znanstvenog pogona bio pripravan dugoročno prihvaćati spomenute izazove. No vidljivo je da se taj susret ratnih izazova i znanstvenog pogona nije prometnuo u postojanu osnovu i jezgru nove modernizacije. Činjenica je toliko nejasnija za tumačenje koliko joj je nasuprot mnoštvo primjera "sretnog" ishoda takvih susreta u drugim modernim društvima. Dodati je da osnovni obrisi općeg institucionalnog okvira, u kojemu su se odmjerili hrvatski ratni izazovi i znanstveni pogoni, ne dopuštaju eventualni bijeg u političku paranoju po kojoj je sretni ishod susreta "sabotiran" voljama podrijetlom izvan hrvatskog društva. Prije će biti da su ratna hitnja, ali i odsutnost subjekta modernizacije, fatalno povećale propusnost mjerodavnih upravljačkih institucija za *ad hoc* rješenja.

Spomenuti i srodni primjeri pokazuju da su u razdoblju nakon godine 1991. samorazumljivo preuzete osnovne javne obveze u poticanju znanosti, oblikovane u prethodnim razdobljima modernizacije. Ali je vidljiv i nemali manjak volje/sposobnosti da se modernizira njihova osnova te da se u novi okvir znanstvene politike uvrste i poticaji koji su se osamostalili tijekom razdoblja. Zato i većina praktičnih rješenja funkcionira po predlošku "rješenja po sjećanju"; ona točnije pokazuju kakva je bila "svijetla prošlost" negoli s kakvom budućnošću organizatori znanstvene politike računaju. (Upozoriti je da se zaključnom rečenicom posve dobrohotno, i bez temelja, stavlja u zagradu pretpostavka da je na djelu predvidljiv učinak položaja Hrvatske kao dvostruke periferije.) (Vidjeti Rogić, 2000.)

(ii) *Može li znanost u Hrvatskoj do mjerodavna izazivača?* Već smo u prethodnim ulomcima upozorili da je "zbiljski naručitelj" znanosti subjekt modernizacije. On se "odozgo", isključivo normativno, ne može osamostaliti. Ali se različite institucionalne konfiguracije mogu više ili manje otvoriti prema njegovoj prisutnosti, napose prema njegovim likovima kojima je korijen u tehničkom društvu. Držimo da je najprecizniji po-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNANSTVENA POLITIKA...

kazatelj veličine otvorenosti/zatvorenosti institucionalne mreže spram subjekta modernizacije kakvoća osnovnih *razvojnih saveza*; oni određuju opću osnovu i likove racionalnosti institucionalne mreže (ili bi barem tako trebalo biti). Na iznesenu hipotezu navodi način mišljenja što ga je Županov koristio u analizi funkcioniranja sindroma egalitarnosti u socijalističkom razdoblju. Premda je korijen takva obrasca analize u "tvrdom" funkcionalizmu, moguće ga je koristiti i u *dramskom predlošku analize*, s više interakcionističke "vedrine".

U razdoblju nakon 1991., koliko nesustavni podatci pokazuju, dva su temeljna razvojna saveza. Prvi je na djelu do godine 2000. Dva su glavna sudionika u njemu: *politički sektor izvršujuće vlasti i ratni stradalnici*. Prvi drugima jamče sretan završetak ratnih tegoba i popravak ratnih nepravda. Drugi prvima jamče i naslove nacionalnih osloboditelja i, za *općeljudsku pravdu* zainteresirane, vlasti. U savezu, vidljivo je, tehnička subjektivnost nema posebno mjesto. Društvena razmjena između glavnih sudionika temelji se na općem nadzoru karizmatične prerazdiobe dobara i povlastica, neovisno o tomu što prisutnost ratne žrtve, kojoj se nepravde ispravljaju, ne čini pristojnom posve linearnu uporabu spomenutih pojmova.

Dodati je da ratni stradalnici nisu, u ulozi skupine za legitimaciju, istovrsni ratnim pobjednicima ili ratnim dragovoljcima. Potonji nisu bitno određeni žrtvom nego pobjedom/ratnim rizikom. Oba određenja bliža su poduzetničkom negoli rentijerskom načinu ponašanja. Vidljivo je, koliko se ratne godine udaljuju u "bunar prošlosti", pobjednici/dragovoljci brže nestaju u općem ratnom portretu stradalnika/žrtava. Držimo da je i u toj činjenici potrebno tražiti odgovore na pitanje o kulturnoj i političkoj anonimnosti junaka Domovinskog rata.

Drugi razvojni savez na djelu je nakon 2000. godine. U njemu su, također, dva glavna sudionika: *politički sektor izvršujuće vlasti i sindikati*. Za razliku od prethodnoga, politički sektor nove izvršujuće vlasti sastavljen je, uglavnom, od skupina koje su u organizaciji obrane u Domovinskom ratu imale manje važnu ulogu. Zato iz ratnih zasluga i ne crpi najvažnije javne naslove. Naprotiv, crpi ih iz obećanja da će biti uspješan organizator – modernizacije. Na drugoj su strani sindikati koji samo djelomično obuhvaćaju i skupinu ratnih stradalnika. Djelomično obuhvaćaju i skupinu nezaposlenih. Već i zbog toga njihova uloga legitimacijske skupine više je "nategnuta" na političku stranu gdje se simulira sretna svakodnevnica. Načelno promatrano, u takvu savezu subjekt modernizacije trebao bi imati prostraniju stolicu. No ustrajnost rentijerskih opsesija, koje i politički sektor nove izvršujuće vlasti i sindikati izravno baštine iz socijalističkog razdoblja, kao iz najuspješnijeg razdoblja u vlastitoj povijesti, ne dopušta subjektu mo-

dernizacije sjesti na predviđenu stolicu. On ostaje samo vječnim Židom političkog jezika kratog sablastima.

U oba slučaja posrijedi su dramski nacrti političkog kapitalizma. U oba slučaja egalitarni sindrom djeluje bez posebnih zapreka. Štoviše, raspored novih sistemskih naslova ide mu na ruku jer se spasiteljske uloge političkog sektora izvršujuće vlasti određuju s obzirom na empirijske poteškoće a ne, kao u socijalističkom razdoblju, s obzirom na utopijske tlapnje revolucionarnih komiteta. Doduše, tlapnje se s vremena na vrijeme probiju, kadšto u likovima fantomske apsolutne državne samostalnosti, kadšto u likovima groteskne apsolutne odanosti britanskim ili francuskim majstorima političkih intriga kao ovlaštenim eurokratima. Ali u sudaru sa zblijom one nemaju trajniju uvjerljivost pa se brzo i troše. Sukladno tomu, egalitarna očekivanja sabiru se najprije oko naplate tegobne svakodnevice. No oni koje tegobe pogađaju, traže, redovito, višestruku naplatu, pa opisi tegobnosti dobivaju iznenađujuće epske omjere. (Na toj je podlozi lako objašnjiv podatak, zabilježen u jednoj prigodnoj anketi, da se približno 80% anketiranih osjeća siromašnima, premda podatci o imovnim prilikama pokazuju da je takvih u anketiranoj skupini znatno manje. Uzme li se u obzir praksa egalitarnosti, takvo ponašanje postaje, zapravo, konvencionalno predvidljivo.)

Subjekt modernizacije, dakle, treba se predočiti u drukčijem razvojnem savezu. Primjeri država kakve su, recimo, Japan, Finska i srodne, navode na hipotezu da bi takav savez trebao računati s nešto drukčijim popisom sudionika. Radi čitateljske jasnoće spominjemo one osnovne.

(a) *Država*. Njezina je prisutnost u takvu savezu samorazumljiva. Nije samorazumljivo može li je zastupati izvršujući sektor vlasti bez potpore ekspertnih ili analitičkih timova.

(b) *Korporacijski sektor*. Njegove investicije u znanost godine 2002., vidjelo se, konkuriraju javnim investicijama. Argentinski primjer pokazuje da ciljevi korporacijskog sektora ne moraju biti nužno sukladni ni javnim ciljevima ni ciljevima nacionalne integracije. Zato njegova razvojna racionalnost nije "prirodno" zajamčena time što je njegovo djelovanje određeno tržištem i profitom. No nedvojbeno je da su ritmovi i konfiguracije tehničkog društva nužna osnova općih intencija korporacijskog sektora.

(c) *Financijski sektor*. U analizi mogućnosti članstva financijskog sektora u razvojnem savezu ponovno je mjerodavan argentinski primjer. Temeljni uvid pokazuje da bez kooperacije toga sektora u razvojnem savezu nije moguće oblikovati nacionalnom razvitku potrebne ritmove modernizacije (za razliku od uporišta, primjerice).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

(d) *Sveučilište/znanost*. Za razliku od prethodnih sudionika koji nadziru legalnu moć, osoblje, dobra i novac, znanost je bez sredstava pritiska. No, u konfiguraciji tehničkog društva ona je na položaju sudionika koji oblikuje i nadzire opće uvjete djelovanja svakog prije spomenutog. Drukčije rečeno, znanost gospodari *horizontom tehničke izvedbenosti* svakog posebnog razvojnog programa. Pokazalo se da u slučajevima kada taj obzor zauzimlju drugi razvojni sudionici, razvojne programe nije moguće odvojiti ni od tlapnja ni od špekulantskih labirinata.

(e) *Zaštitni sektor*. U njemu su okupljeni sudionici zadaća kojih je zaštita životnih i socijalnih prava, kulturne i prirodne baštine i srodnih vrijednosti bez kojih se mjerodavno ne mogu konstituirati sudionici prethodnih sektora pod legitimnim naslovom razvojnih sudionika. Neobzirnost u odnosu na zaštitne sudionike ne dopušta razvoj odvojiti od ponovljenih oblika kolonizacije ili od likova razvoja s pomoću kojih se aktualni uspjesi manjine razmjenjuju za uništenu budućnost zajednice.

U naznačenoj "podjeli karata", vidljivo je, sveučilište/znanost nije proračunskim troškom u javnim financijama. Nego sudionik koji je obvezatan autonomno predočiti drugim razvojnim sudionicima osnovne obrise "nove granice", kamo su svi sudionici saveza obvezatni prispjeti suradnički optimizirajući svoje osnovne ciljeve. Neovisno o tomu koliko će sudionici hrvatskog društva pokazati pripravnost na djelovanje po skiciranom, ili kojem srodnom, nacrtu, posve je očito da se u okviru obaju prije spomenutih uporabljenih razvojnih saveza ne može oblikovati predodžba o "novoj granici". *Samo nova predodžba o starom ropstvu*. Već i zato poziv na ponašanje po drukčijem nacrtu zaslužuje barem minimalnu pozornost. Ako ništa drugo njegova razlika ima kakvoću priručnog pribora za osobnu higijenu.

## LITERATURA

---

- Berger, P. (1977.), *Facing up to Modernity*, Basic Books, New York.
- Bijker, E. W., Hughes, P. T., Pinch, T. J. (1987.), *The Social Construction of Technologies Systems*, MIT Press.
- Bohutinski, J. (2002.), Od 1991. do 2001. u Hrvatskoj je nestao grad veličine Karlovca, *Večernji list*, str. 26-27, 11. 9.
- Castells, M. (2000.), *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb.
- Čengić, D., Rogić, I. (ur.) (2001.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut Pilar, Zagreb.
- Golub, B., Krištofić, B., Čengić, D. (1997.), *Znanstvene i privredne elite*, IDIS, Zagreb.
- Heidegger, M. (1972.), *Pitanje o tehnici*, CDD, Zagreb.



DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNANSTVENA POLITIKA...

Jakić, M. (1989.), *Filozofija o znanosti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.

Kalanj, R. (1994.), *Modernost i napredak*, Antibarbarus, Zagreb.

Lilek, M. (2002.), Poslovni sektor uložio u znanost više od države, *Vjesnik*, str. 5, 18. 7.

MacKenzie, D., Wajcman, J. (ur.) (1985.), *The Social Shaping of Technology*, The Open University Press Milton Keynes.

Prpić, K. (ur.) (2000.), *U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja*, IDIS, Zagreb.

Rogić, I., Zeman, Z. (ur.) (1998.), *Privatizacija i modernizacija*, Institut Pilar, Zagreb.

Rogić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Švarc, J. (2001.), Što je nacionalni inovacijski sustav i je li on potreban i moguć u Hrvatskoj. *Ekonomski pregled*, 9-10, 1053-1077.

Županov, J. (2001.), Industrijalizirajuća i deindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća. U: D. Čengić, I. Rogić (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut Pilar, Zagreb, str. 11-37.

Županov, J. (2002.), *Od komunističkog pakla da divljeg kapitalizma, Odbrani eseji i rasprave 1995.-2001.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

## Scientific Policy and Modernisation in Croatia

Ivan ROGIĆ  
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The author is exploring the role of science in three periods of Croatian modernisation. In the first period (until 1940) it is the author's opinion that scientific policy is not an autonomous activity, but is practised in a broader framework of cultural modernisation. Based on this, (one) national university was established and (one) national academy of sciences and arts. Scientific policy as a form of cultural modernisation is powered by two fundamental goals: (i) the elimination of basic illiteracy; (ii) the formation of national intelligentsia and identity. The third goal appears only as a marginal one: the shaping of groups with specialist technical education. In the second period (1945-1991) the main directions of scientific policy are continued. However, due to the establishment of industrial and urban reality, a new, autonomous, challenger of scientific policy is formed. This is, according to the author, a new specific reality, described by the syntagm: technical society. Although the political order of the time keeps it within a reduced framework, this reality autonomously spawns incentives and impulses to the deve-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNAJSTVENA POLITIKA...

lopment of science. This has in turn facilitated the multiplication of national universities (three new ones) as well as the growth of a network of various technical colleges. On the other hand, the totalitarian foundation of the order itself produces strong restraining pressures which fossilise scientific initiative. In the third period, after 1991, the author deems that the main factor is the lack of a subject of modernisation. The author concludes that it is not possible to constitute scientific policy without a subject of modernisation. He therefore suggests, first and foremost, the preparation of a foundation enabling the self-formation of such a subject. This foundation is referred to as a developmental alliance among the key social participants.

## Wissenschaftspolitik und Modernisierung in Kroatien

Ivan ROGIĆ  
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Der Verfasser untersucht drei verschiedene Zeitabschnitte in der jüngeren kroatischen Geschichte, die die Modernisierung des Landes umfassen, sowie die Frage, inwiefern die Wissenschaft innerhalb dieses Zeitraums gegenwärtig ist. Im ersten Zeitabschnitt (bis 1940) ist nach Meinung des Verfassers die Wissenschaftspolitik kein selbstständiges Unterfangen, sondern wird im breiteren Rahmen einer kulturellen Modernisierung realisiert. Auf dieser Grundlage entstehen eine nationale Universität sowie eine nationale Akademie der Wissenschaften und Künste. Die Wissenschaftspolitik als Form der kulturellen Modernisierung wird von zwei Hauptzielen vorangetrieben: (1) Beseitigung des Analphabetentums, (2) Ausformung einer nationalen Intelligenzija sowie einer Nationalidentität. Erst am Rande erscheint ein weiteres, drittes Ziel: die Entstehung von Intellektuellengruppen, die über eine spezialisierte technische Ausbildung verfügen. Im zweiten untersuchten Zeitabschnitt (1945–1991) werden die Trends der Wissenschaftspolitik fortgesetzt. Doch zugunsten der industriellen und urbanen Entwicklung werden neue, autonome Auslöser der Wissenschaftspolitik ausgebildet. Dies ist nach Meinung des Verfassers eine neue und spezifische Realität, die mit dem Syntagma der technischen Gesellschaft umschrieben wird. Obwohl diese Realität durch die damalige Gesellschaftsordnung in einem beschränkten Rahmen existiert, gelingt es ihr doch, auf autonome Weise Anregungen zur Entwicklung der Wissenschaft zu mehren. Dies erleichtert zudem die Gründung dreier neuer Universitäten sowie die Mehrung verschiedener technischer Hochschulen. Auf der anderen Seite jedoch steht das Regime mit seiner totalitären Grundlage, das einen starken, einengenden Druck ausübt und somit jegliche wissenschaftliche

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB  
GOD. 12 (2003),  
BR. 1-2 (63-64),  
STR. 3-25

ROGIĆ, I.:  
ZNANSTVENA POLITIKA...

Initiativen fossilisiert. Der dritte Zeitabschnitt setzt nach 1991 ein und wird, so der Verfasser, durch das Fehlen eines Modernisierungssubjektes charakterisiert. In der Schlussfolgerung heißt es, dass es nicht möglich sei, eine Wissenschaftspolitik ohne Modernisierungssubjekt zu konstituieren. Der Autor schlägt daher vor, eine Grundlage vorzubereiten, auf der ein solches Subjekt sich selbst gestalten könnte. Diese Grundlage bezeichnet er als Entwicklungsbündnis zwischen den gesellschaftlichen Hauptakteuren.